Wolgatatarische Zeitung „Idel-Ural"

Idel-Ural

12 (69) | Tatar legionьnьŋ atnalьq gəzitəse | 26. Mart 1944

Duslьq həm ьşanьc

Fjurernеŋ bojrьqь bujьnca, kyŋellelər byleklərendə german xərbi dərəçə bilgelərе kertelәcәk. Ber yk vaqьtta kyŋellelərgə zəŋgər kiem kiy tuqtatьla. German xərbi dərəçə bilgelərе, kyŋellelər byleklərendəge qəskərilərne həm ofitserlarnь kyrsətkən batьrlьqlarь өcen german ordennarь belən byləklәv rөxsət itelgən vaqttan başlap kertelə.

Bu caralarnь tormьşqa aşьru belən, german komandalьqь, kyŋellelər byleklərendəge qəskərilər həm ofitserlarnьŋ burьclarьn ytəvlәrе belən qənaqәt ikənlegen kyrsətə. Cөnki, kiresencə bulqan təqdirdə, german soldatь həm ofitserьnьŋ milli qorurь bulqan german xərbi dərəçə bilgelərеn jөrtergə rөxsәt birməgən bulьr ide. Bu cara — ьşanunь isbatlavcь dəlil bulьp tora.

Şul uq vaqьtta german komandalьqь monьŋ belən qomumi doşmanqa qarşь kөrəşneŋ berdəm buluьn belderep ytə. Kyŋellelər qəskərlərеnеŋ milli rəveşe belәklərendəge bilgelərdə caqьldьrьla həm bu bilgelər beterelmilər.

Bu jaŋa caralarnь tormьşqa aşьru turьndaqь qərar jaqьn vaqьt ecendə cьqacaq həm anьŋ belən bergə jaŋa xərbi dərəçə bilgelərеn jөrty turьndaqь bojrьq ta birelәcәk.

★

Bu suqьş yzeneŋ kisken dəverenə jaqьnlaşqan sajьn bol'şevik-plutokratlar lagerьnda bulqan yzara kileşməvcelek həm qarşьlьqlar kөnnən-kөn kөcәjə bara. Bilgele, ike jьrtqьc arasьnda duslьq həm ьşanьcьnьŋ buluь da mөmkin tygel. Milli azatlьq xərəkətenеŋ yseşennən, yzlərеnеŋ ylem kөnnәre jaqьnajudan qurqьp, bu ike jьrtqьc kөc vaqьtlьca ber-berse belən „berektəş" bulьrqa məçbyr buldьlar.

Kiresencə, german xərbi kөclərе belən berlektə milli azatlьq өcen qullarьna qoral alqan həm kөrəşcelər safьna basqan kyŋellelər arasьnda berdəmlek, duslьq həm ike arada berbersenə bulqan ьşanьc kөnnən-kөn arta bara. Duslьqnь, turьlьqnь suqьş qьrьnda həm kөrəşneŋ avьr dəverlərendə genə sьnarqa mөmkin. Kөncьqьş kyŋellelərе bu tieşle sьnavlarnь yttelər. Totqan idejallarьna turьlьqlь batьr kөrəşcelər ikənleklərеn suqьş qьrlarьnda kyrsəttelər.

German xərbi komandalьqь, kyŋellelərneŋ qəskər safьna basularьnьŋ berence kөnnərennən yk, alarqa german soldatlarь belən ber yk tormьş şartlarь tudьrdь. Xəzerge kөndə kyŋellelərneŋ birgən antlarьna turьlьqlь, frontta kyrsətkən qəharmannьqlarь өcen, alarqa german qəskərlərеnеŋ xərbi dərəçəlәre həm ajrьmlьq bilgelərе kertelәrək. Bu jaŋa qərar, suqьş qьrlarьnda ber yk vaqьtta qomumi doşmanьbьz bol'şevizm həm plutokratiəgə qarşь kөrəşyce millətlərneŋ, kilәcәk jaŋa Jevropa tөzeleşendə irekle, ber dərəçəle xoquqta bulacaqlarьnьŋ nigez taşь bulьp tora.

Doşman propagandasь, germanlьlar başqa millətlərgə „Untermensch" dip qarьjlar digən qotqь alьp bara. Ləkin bu qotqьnьŋ ojatsьz jalqan buluьn bez yz kyzebez belən acьq kyrəbez. Kiresencə, suqьş qьrlarьna ac-jalanqac ozatьlqan qьzьl qəskərilər Kreml' tyrəlәre kyz aldьnda „Untermensch" həm tup ite bulьp qьna xisaplanalar. Qьzьl qəskərilər safьnda nindi avьr şartlarda jəşəgənebezne, nindi mөqamələ buluьn bez yzebez acьq beləbez.

Keşe sөjyeelek, qədellek — milli sotsializmnьŋ tөp nigeze. German qəskərlərе həm kyŋellelər arasьnda duslьqnьŋ həm ьşanьcьnьŋ nьqьь bezneŋ ruxani kөcebezne alqь kөrəşkə quətləndərə.

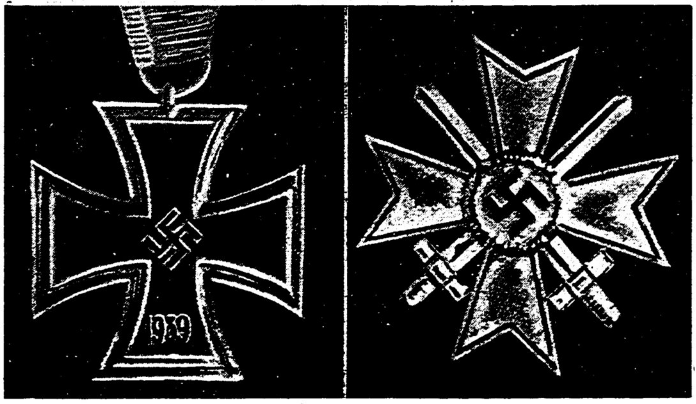

Rəsemdə (suldan unqa): 1. Ikence dərəçədəge Timer xaç ordenь. 2. Berence dərəçədəge Xərbi xezmət kyrsəty өcen birelə torqan Xəncər belən Xaç ordenь

Germaniəne saqlav — jaŋa, qədel tərtipne saqlav

Doktor Gebbels notьqь

Avstriənеŋ bөjek Germaniə belən korlaşkəne altь jьl tuluь mənəsəbətə belən, doktor Gebbels 13 nce martta, Zal'tsburg şəhərendə, sөjləgən səjasi notьqьnda tybəndəgelərne əjtte:

— Dunaj həm Al'p bujьnda tormьşnь jaxşьrtu өcen qəməlgə ytkərelə başlaqan eşlər, 1939 ncь jьlda suqьş başlanuь səbəple, vaqьtlь rəveştə tuqtaldьlar. Ləkin bu suqьş dəvrendə, ber jaqtan maddi həm mədəni ysy eşlərе qьjьnlansa, ikence jaqtan Avstriədə həm tөp Germaniədə tuьp yskən german ullarьnьŋ ber-berenə bik jaqьnlaşuьna mөhim səbəplər tudь. Ber maqsat өcen qan tygy, qorbannar biry, milli berlekne nьqьttь həm anьŋ əhəmiəte tarixta hic vaqьt ontьlmas.

Bişence jьlьnda xəzerge suqьş yzeneŋ iŋ juqarь dərəçəsenə, xəl itkec kөnnərenə jaqьnlaştь. Şul kөngə qədər Germaniənеŋ doşmannarь moŋa qədər bitaraflьqta bulqan illərne yz saflarьna kertergə tьrьşalar. Bu nərsə doşmannarnьŋ maqtanularь urьnsьz bulqanlьqьn, xətta yzlərеnеŋ də xərbi kөclərenə tajanьp qьna çinə alularьna ьşanmaqanlьqlarьn kyrsətə. **Moŋa caqlь doşmannar bөten frontlarda çiŋylərеn xəl itərgə tьrьşsalar da, ber eş tə cьqara almadьlar. Hər ber urьnda alarnьŋ hөçymlərе, fəqət yzlərenə zur juqaltular kitery belən beterelde.**

Kөrəş dəvrendə yz maqsadьnnь həm vaqtьnda ireşkən uŋьşlarьnnь xəterdə totqan kebek, doşmannьŋ da niətlərеn, jullarьn, tөrle caralarьn həm alarnьŋ monə qədər nətiçəsez bulularьn isləp cьqarmasqa kirək. Jevropada kөc tigezlege saqlavnь, dimək Germaniənеŋ kөcen kimetyne, Angliə yzeneŋ berence burьcь dip tanьj. Ul bol'şeviklar belən kileşy tөzede. Ləkin berektəşe tarafьnnan anьŋ yzenə xəzer zur qurqьnьc tudь. **Angliə xəzer cьnbarlьqta Məskəy ideologiə tə'sirenə kerde. Bol'şeviklarqa Angliənеŋ səjasi tormьşьna kerer өcen qapqa acьldь.**

Yzeneŋ jəşəve өcen kөrəşkə Germaniə xalqь bar kөcen birə. Anьŋ nьq toruь, suqьşlarda sьnalqan kebek, hava hөçymlərе astьnda qalqan tьnьc xalьq tarafьnnan da acьq kyrsətelde. Xətta terror astьnda, xətta avьr tormьşqa ducar bulunь da, Germaniə xalqь doşmannarnьŋ solьx şartlarьna bujsьnuqa qaraqanda çinelerək kyrə. Germaniəne saqlau — jaŋa qədel sotsial' tərtipne saqlau belən bərabər ikənlegen ul bik acьq anlьj. Əgərdə bygenge mөhim kөnnərdə tyzemsezlek, kyŋel zəqiflege kyrsətsə, Germaniə xalqь yzeneŋ tarixqa tanьlqan batьrlьq ismen tөşerer ide. Ləkin Germaniə xalqь xəzer yzeneŋ ismen taqь da kytərə. Dyrt ajdan birle çəber, hava hөçyme astьnda jəşəgən şəhər keşelərе, kyp qorban birdelər, zur qьjьnlьqlar ytkərdelər. Ləkin hər vaqьt yzlərеn qəharmannarca tottьlar. **Qaj ber şəhərlər çimerelgən bulsa da, suqьşnь çiŋy belən betery, ul şəhərlər çimerelməsen dip doşman şartlarьn qabul itygə qaraqanda namuslьraq qьna tygel, fajdalьraq ta.** Çingən millətneŋ qomumi kөce belən bu şəhərlərne jaŋa taza tormьşqa kitery avьr bulmas dip tanьla. Cөnki ul təqdirdə doşman yzeneŋ niəten qəməlgə aşьru өcen xəzerləgən kөcen taşlap, xəzer yk ike məs'ələne aŋlaqan bulьr ide. Germaniə xalqьnьŋ ruxьn həm anьŋ xərbi sənaqəten hava suqьşь belən genə çimerə almaqan kebek, başqa jaqtan da Germaniə dəvlətenə zur zian kiterə almьj. Bezneŋ kiŋ kyləmdə taralqan xərbi sənaqətebez hava hөçyme tə'sirennən nьq saqlanьla.

Germaniə suqьşta çiŋər, cөnki anьŋ qulьnda zur əhəmiətle nərsələr bar. Өstenlek jaŋadan Germaniə jaqьna kycər. Aqrьnlap, ləkin ьşanьclь rəveştə Germaniə doşmannьŋ texnik jaqьnnan vaqьtlь өstenlegen juq itər, yze annan artьqьraq kөc tabar.

Bu xəl itkec kөnnərdə jьqьlmьj, nervalarnь nьq, kөrəşneŋ qədellegen xəterdə totьp, ajaz jazmьşqa ьşanьp, bez bu tarixi kөrəştən çiŋycelər bulьp cьqarbьz.

Kyŋellelərneŋ batьrlьqь

German byleklərendə bulqan kyp kenə Kafkaz legioncьlarь Cerkassьj qamavьnnan cьqtьlar. Bu legioncьlar suqьşta həm qamaludan cьqqanda yzlərеn bik jaxşь tottьlar, suqьşcan ruxlarьn juqaltmadьlar. Suqьşnьŋ iŋ avьr kisəklərennən berse bulьp sanalqan qamalunь tota alu, ə qamalucьlarqa ənə şul boçradan ьcqьna alu bik mөhim imtixannardan tanьla. Şundьj imtixannь tota alu kyŋellelərneŋ turьlьqьn, suqьşcanlьqьn isbat itələr. Kөncьqьş legioncьlarь german duslarь belən bergə Cerkassьj əjlənəsendə bulqan bөten avьrlьqlarnь başlarьnnan kicerep, qomumi doşman bulqan jəhyd-bol'şeviklarqa qarşь kөrəşne soŋqь çiŋygə qədər dəvam itterəcəklərеn belderdelər.

Bu vaqiqə Sovetlar ilendə izelgən vaq millət ullarьnьŋ milli ruxlarь ni dərəçədə kytərenke həm totqan idejələrenə ьşanьclь bulularьn acьq kyrsətə.

Finləndiə Sovet ul'timatumьn kire qaqtь

Helsenki, 21 mart

16 nce fevraldə, Məskəy fin xөkymətenə, ber syzsez birely, fin qəskərlərеn 1940 ncь jьlda bulqan cikkə qədər kire cigendery həm Finləndiədə bulqan german qəskərlərеn internirovat' ity həm bөten sovet əsirlərеn kire biry taləbe qujьp, ul'timatum birgən ide.

Fin xөkyməte Rejxtag utьrьşьnda bu taləplərne tөrle jaqtan tikşergənnən son, sovet ul'timatumьn kire qaqtь həm yzeneŋ irekle dəvlətlegen saqlap qalu өcen soŋqь çiŋygə qədərе kөrəşəcəgen belderde.

Skandinaviə illərе həm fin mətbuqatь Rejxtagnьŋ qərarьn zur şatlьq belən qarşь aldьlar. Fin mətbuqatь fin xalqьnьŋ kөrəşcən ruxь ber genə minutqa da qaqşamavьn belderde.

„Azat itelgən" Italiədə

Neapoldən. Rim şəhərеn alqanca Italiədə xөkymət tөzərgə Cercilneŋ rizalьq birməve mөnəsəbəte belən, kommunistlar un minutlьq eş taşlav ytkərergə qərar ittelər, dip xəbər birələr.

Bu nərsə, berencedən, inglizlər belən kommunistlar arasьndaqь „duslьq"nьŋ cьnbarlьqьn kyrsətə. Ikencedən, „azat itelgən" italiannarnьŋ Cercil qəskərenеŋ kөcenə ьşanmavьn beldərə.

4° Zsn 55 624

755.9

Bɵjek çiꞑylər tantanasь aldьnnan

Tɵrek-tatar xalqьnьꞑ milli dəvləten, bəjsez jəşəven juƣaltuьna tizdən 400 jьl tula. Bu ƣajət tə ozьn məxkymiət dəverendə xalqьbьznьꞑ başьnnan ifrat avьr façiƣələr kicep uzdь. Dyrt jɵz jьlƣa jaqьn suzьlƣan bu ozьn dəver ecendə xalqьbьz ƣajət tə kyp qan tykte, xisapsьz kyp qorbannar birde. Beznen bɵjek tarixi yseşebez dəvamьnda barlьqqa kilgən matdi mədəniətebez javьz Ivan həm anьꞑ nəsele tarafьnnan juq itelde. Petr I tarafьnnan juƣarь qatlavьbьznь, ƣəskərebezne, xərbi belgeclərebezne, ƣəskəri zur başlьqlarьbьznь 1000—1500 jьllьq milli xəjatьbьznьꞑ çimeşe bulƣan fənni, ədəbi, tarixi əsərlərebezne juƣalttьq.

Yz xalqьn, yz millətеn, yz dinen ciksez səjgən, yz xalqь bəxte, anьꞑ mɵstəqillege ɵcen bɵten ƣɵmeren baƣьşlaƣan juƣalmas batьrlar — Kilmək abьz, Urazaj, Juldaş, Minleƣol, Batьrşa, Salavat, Julaj, Bulat həm isemnəre bezgə çitməgən meꞑləgən başqa bik kyp batьrlar da şul uq Romanoflar qulь tarafьnnan bьldь.

Ilebezdəge səjasi xakimiət bol'şeviklar qulьna kyckənnən soꞑ da xalqьbьznьꞑ talanuь, qan qojuь, mədəniəte, dine çimerelye tuqtamadь qьna tygel, ə bəlki bernicə un tapqьrlar artьqraq kyləmnərdə ɵzleksez dəvam itte həm xəzerdə dəvam itə!

400 jьl bujь beznen xalqnьꞑ talanuь, sujьluь, mədəniəte çimrelye, zindan-sərgennərdə ɵzleksez ƣəzap cigylərе ecennən tik ber nərsə yzenen bɵtenlegen saqlap qaldь, tik ber nərsə 400 jьllьq oşavsьz çimerylər tə'srenə birelmədе. Ul da bulsa — milli azatlьq kɵrəşebez ide. Beznen xalqьbьznьꞑ tigezsez suƣьşlarda juƣaltqan yzenen bəjsezlege, mɵstəqillege, milli dəvləte, milli ƣɵref-ƣadətlərе ɵcen kɵrəşe ber qajcan da tuqtamadь. Ber nindi də kɵc anь beterə almadь həm almas! Bu kɵrəş bygen bɵjek tarixi tantanasьn bəjrəm ity ƣərəfəsenə kerde.

*

Şəhərnen iꞑ zur binalarьnnan bersenen zur zalь bəjrəmcə bizəlgən. Qarşьda Idel-Uralnьꞑ milli bajraƣь, german bajraqlarь elengən. Qorьltajƣa sajlanƣan vəkillər, caqrьlƣan qunaqlar vaqtьnda kilep çitkənnər. Alar arasьnda legioncьlar, tatar ofitserlarь, şaƣirlər, zurnalistlar, german juƣarь komandalьƣь vəkillərе, german xərbi sənaƣətendə eşləvce tatar jegetlərе həm xanьmtutaşlarь, qardəş milli azatlьq kɵrəşe vəkillərе bar. Zalda tulь tьnlьq xɵkem sɵrə. Hər kem bu tarixi minutlarnь tirən diƣƣət belən qarşь alьrƣa tьrьşa.

Səxnədən un jaqtaraq tatar ansambele urnaşqan. Qajət tə tirən tьnlьq ecendə ul „Tatar polkь" marşьn başqara. Anь jazƣan caƣьnda Səjdəş, hic şiksez, milli ƣəskər, tatarnьꞑ bɵten dɵnjanь şavlatqan xərbi quɵten ujlaƣandьr. Ujьna, ecke neckə xislərenə kiler kɵnnərdəge ciksez zur quat tantanasьn birergə teləgənder. Zaldaƣь xalьq şundьj tirən tьnlьqsьz belən bu soqlandьrƣьc moꞑnь tьnlьj.

Muzьkal juƣarь belemgə iə bulƣan, muzьkaƣa yz balasьnnan artьq səjep qaraƣan jəş talant Allaqul əfənde Çəvdət Fəjzinen „Urman bujьnda" digən kɵjen zur ostalьq belən başqara. Qorьltajƣa kilgən vəkillər həm qunaqlar ozaqƣa suzьlƣan qul cabular belən alqьşlьjlar.

Zal taqьn tьna. Tirən tьnlьq astьnda Ajtuƣan əfənde ajaqqa basa. Ajtuƣan əfənde kilgən vəkillərnen bɵtenese zalnьꞑ tirən tьnlьqь astьnda, olь jəştəgelərennən bulus səbəple kɵreş syz səjli. Ul, Qorьltajnьꞑ nindi səjasi, xərbi şartlarda acьluьn, suƣьşnьꞑ xəzer iꞑ juƣarь noqtasьna çityen, xalqьbьznьꞑ milli istiqlal ɵcen kɵrəşyenen ber qajcan da tuqtamauьn aꞑlatьp uza. 400 jьlƣa jaqьn ƣajət tə ozьn bulƣan ber zaman ecendə xalqьbьz tarafьnnan ciksez kyp qorbannar birelyen, milli azatlьq kɵrəşenə taşlanƣan danlьqlь legionьbьz saflarьnda bulƣan batьrlarьbьz arasьnda da qorbannar barlьƣьn əjtep, milli mɵstəqillek ɵcen qorban bulƣan bɵten şəhitlərnen izge ruxlarьn iskə alu ɵcen qunaq həm vəkil əfəndelərnen ajaqqa basularьn ytenə.

Ansambel salmaq qьna, Jarullinnьꞑ „Tuqaj" marşьn ujnьj. Kyz aldьbьzƣa 400 jьlnьꞑ şəbitlərе kilep basa. Alarnьꞑ eşen axrьna çitkery, jav-doşmannardan alarnьꞑ ycen alьrƣa teləv dɵrte bar keşedə də zur quət belən kytərelə.

Qorьltajnьꞑ eşcən idarələrе sajlanьp betkəc, syz milli azatlьqьbьz çitəkcese Şəfi Almas əfəndegə birelə. Vəkillər anь qat-qat, syzen bylep, alqьşlьjlar.

1918 nce jьlƣь façiƣədən soꞑ cit illərgə qacьr kitərgə məçbyr bulƣan milli istiqlalьbьznьꞑ xɵrmətle zatlarь kɵrəş bajraƣьn hər tɵrle ker-taplardan saqlap, tuƣan xalqьbьzƣa azatlьq javlap alu bujьnca ozaq jьllar bujьnca armьj-talmьj eşləp kilgənnər. 1930 ncь jьllarda bol'şevizm çəhənnəmennən zur avьrlьqlar belən başьn qotqarƣannan soꞑ bu maqtavlь kɵrəşcelər safьna xəzerge çitəkcebez Şəfi Almas əfəndə də quşьla. Idel-Ural xalьqlarь milli azatlьƣь, bəjsez dəvləte ɵcen 40 jьldan artьq ƣɵmeren baƣьşlaƣan xɵrmətle julbaşcьbьz, ataqlь ədip Ƣajaz Isxaqi əfənde qul aştьnьa jьllar bujь eşləp, Şəfi Almas əfənde milli kɵrəş saflarьnda nьq səjasi cьnьƣu ytə.

Qunaq həm vəkillər anь bik cьlь qarşь aldьlar. Səƣəttən artьq dəvam itkən notьƣьn ozaqqa suzьlƣan qul cabular belən qat-qat byldelər. Bu notьqnь tьnlaƣan hər kem də milli kɵrəşkə, tɵrek-tatar xalqьnьꞑ mɵstəqillege ɵcen yzen tulьsьnca baƣьşlav turьnda namus aldьnda qat-qat ant itə ide.

Ƣɵmerlər uzar. Zamannar kicər. Beznen jəşəgən bu jьllar da ytep kitər həm bik-bik jьraqlarda artta qalьrlar. Alar belən bergə bez də bu dɵnjadan kycərbez. Ə beznen urьnnarnь xatьnnarьbьznьꞑ ələ qannarьnda aqqan balalarьbьz bilərlər. Həm yz kɵnnəren yzlərе matur, bəxetle, ciksez zur şatlьqlar belən kətər ɵcen alar bezdən qalƣan danlь kɵrəşne dəvam itterlər. Ə bez? Ƣajət tə bɵjek jьllar kykrəgendə jəşəgən, ciksez zur maqtavlь kɵrəşnen rəximsez dulqьnnarьnnan bɵjek çiꞑycelər bulьp cьqqan keşelər nişlərbez, Juƣalьrbьzmь? Bezdən soꞑƣь buьnnar ɵcen ontьlьrbьzmь?!

Juq! Men tapqьrlar juq! Kiler jьllarnьꞑ alsu tannarьnda bez, hic şiksez, məꞑge synməs culpan bulьp janarbьz! Bezgə qarap kiləcəknen ul-qьzlarь soqlanьrlar. Beznen belən maqtanьr, ƣorurlanьrlar həm bezgə, beznen batьrlьqlarƣa baƣьşlap ylməs dastannar, bɵjek romannar, ƣəçəp həjkəllər içad itərlər həm bezne, beznen milli azatlьq kɵrəşebezne ədəbiatta, sənƣəttə, fəndə, yzlərenen kɵndəlek tormьşlarьnda məꞑgeləşterərlər! . . . Zur dan belən ytkən beznen tormьş julьbьz, əkiət kebek, buьnnardan buьnnarƣa kycep, ciksez kyp ƣasьrlarnь jəşər!

Qorьltajƣa, anьꞑ arqьlь bɵten ilgə, kyp ƣəzaplar cigyce xalqьbьzƣa yz əmetlərен, uj-ьşanьclarьn, telək-xiallarьn cьƣьr səjləvcelər aledən alə almaşьp toralar. Alarnьꞑ cьƣьşlarь bersennən berse jalqьnlьraq, çiꞑep cьƣacaƣьbьzƣa ьşanьc bersennən berse kɵclerək. Alar ilebeznen tɵrle ɵlkələrendə tuьp yskənnər, tɵrle məktəplərdə belem, tərbiə alƣannar. Tɵrle şartlarda eşləgənnər, xezmət itkənnər. Xətta alarnьꞑ qajberlərе tuƣan telləren onьtu dərəçəsenə kilep çitkənnər. Ləkin barsьna da xas, barsьna da urtaq ber nərsə bar: ul da bulsa — milli qan, yz tuƣan xalqьna bulƣan ciksez məxəbbət, bu xalьq, tɵrek-tatar xalqь, azatlьƣь ɵcen xəjatьnь, barlьƣьnь baƣьşlap, tɵrle tɵstəge doşmannarƣa qarşь kɵrəşy. Zamannar yzgərə, qasьrlar almaşa, ə tamьrlarda aqqan milli qan məꞑgelek!

Menə moꞑa caqlь bulƣan bɵten ƣameren ƣəskəri xezməttə ytkəzgən polkovnik Allef syz ala. Ul, Qorьltajdan, urьsca səjləve ɵcen ƣafu ytenə. Vəkillər anь deres aꞑlьj. Əjje, moꞑьn ɵcen ul ƣəjeple tygel. Ul ədəbi saf urьs telendə bu suƣьşta Germaniə çinəcəgenen xərbi jaƣьna kin, aꞑlajьşlь həm ьşanьclь rəveştə tuqtьj. Anь alьştьrƣan inzener Ƣ. Cişmələ şul uq çiꞑynen səjasi jaƣьna tuqtьj. Bɵjek Germaniənen çiꞑye — beznen çiꞑy də bulacaq! Bez barьbьz da moꞑa cьn kyneldən ьşanabьz. Jəhydbol'şevizm xərabalarь ɵstendə bez milli azat dəvlətebezne tɵziəcəbez!

Matur Sajlьmьş bujьnda tuьp yskən Irek, Qazanlь Salix, jəmle Aƣidel jegete Ƣaptulla-Soltan, Ufalь Oberleutnant Məçit, Cabaqsarlь Skobelef, jəş şaƣirlərebezdən Niƣməti, inzener Ƣaptullan, Ufalь Ibrahim aƣa, Nizgarlь Ənvər həm başqa əfəndelərnen cьƣьşlarь da şul uq tirən milli rux, bɵjek çinəcəgebez həm aldaƣь səjasi milli burьclar belən suƣarьlƣannar ide. Barьsьnda da berdəj dərt, jəşlərgə genə xas berdəj entuziazm.

Xalqьbьz ɵcen, qart buьnnь alьştьrucь jəşlərebez ɵcen, Idel-Ural xalьqlarь ɵcen teləklər ber, qibla ber: ul da bulsa — hic ber nərsəgə qaramastan, hic ber nindi avьrlьqlar belən isəpləşməstən Idel-Uralnьꞑ istiqlalьna ireşy, milli bəjsez dəvlət tɵzy!

Min Qorьltajda tarixi cьƣьşlarьn jasavcь Soltannarnьꞑ, Ireklərnen, Alieflərnen səjləvlərен jotlьƣьpjotlьƣьp, soqlanьp tьnlьjm. Bu jəş kɵrəşcelər kyp avьrlьqlar kyrsə də həm qartlьƣnь belməvce olь buьn vəkillərе belən ƣorurlanьrƣa yzemne xaqlь sanьjm. Şunnan mərxym ƣalimebez Josьf Bik Aqcura uqlьnьꞑ ataqlь syzlərе iskə tɵşə:

„Tɵreklek ylməs, tɵreklek juq bulmas. Tɵreklek, tɵrek Təꞑresе kebek, məꞑgelekter. Bu məꞑgelek tɵreklekkə xezmət itycelər ɵcen əmetsezlek, imansьzlьq juqtьr"!

Əjje, bez məꞑgelek kɵckə iə bulƣan tɵrek-tatar balalarь bɵjek çiꞑylər tantanasь ƣərəfəsendə maqtavlь kɵrəş alьp barabьz.

Y. Nauruz

Propagandacьlar belən ocraşu kicəse

Şuşь jьlnьꞑ 20 nce martьnda, Potsdam şəhərendə, propagandacьlar məktəbendəge legioncь tuƣannarьbьz belən, Germaniə baş komandalьƣь, „Idel-Ural" gəzitəse idarəse eşcelərе həm Tatar komitetьnnan kilgən qunaqlarnьꞑ duslarca ocraşu kicəse bulьp uzdь.

Kicəne xərbi komandalьq vəkile acь. Ul yzenen notьƣьnda, zur, avьr kɵrəş barƣan corda ojьştьrьlƣan propagandacьlar xəzerləv məktəbenen burьclarьn kyrsətep: **„Tatar xalqь — danlьqlь xalьq. Anьꞑ ber kem tarafьnnan da inkar itelə almьj toraƣan gyzəl tarixь bar. Bygen. Jevropada jəşəvce xalьqlarnьꞑ jazmьşьn xəl itkec suƣьşta, bezgə də beznen belən bergə, yz bajraƣьbьznь kytərergə, qulьƣьzƣa qoral alьp millətegeznen azatlьƣь ɵcen kɵrəşergə mɵmkinlek tudь. Jəhydbol'şevizmnьꞑ çimerelyenə kyp qalmadь. Bez, ozaqlamьj Jevropanьꞑ tantanalь çiꞑy marşь ujnavьna ьşanьc belən qarьjbьz.**

Beznen çiꞑyebez şiksez. Suƣьşta çiꞑycelər bulьp, barьƣьznьꞑ da yz ilegezdə, mɵstəqil bajraƣьbьz astьnda jəşəvegezne telim. Seznen isənlegegez ɵcen, matur tuƣan ilegez ɵcen tost kytərergə rɵxsət itegez!", — dip syzen beterde həm isənlekkə tost kytərelde.

Qunaqlarьbьz, çitəkcebez Şəfi Almas əfəndenen bu kicəgə qatnaşuьn zur şatlьq belən qarşь aldьlar. Diƣƣət həm tirən qьzьqsьnu belən anьꞑ notьƣьn tьnladьlar. Ul: **Bez, Idel-Ural bajraƣьn ьşanьc belən kytərdek. Bu bajraq 400 jьllar bujь urьs imperializmь qulь astьnda izelgən xalqьbьznь azatlьqqa caqьra. Bez irekle Idel-Ural istiqlalь ɵcen kɵrəşəbez. Kyp qorbannar birep bulsa da, moꞑda kytərelgən bajraqnь tuƣan çirebezgə iltep qadarbьz. Urьs imperializmьnьꞑ tar-mar kily səƣəte jaqьn.**

Jəşəsen milli idejalьbьznь kytərergə jardəm itycе Bɵjek german xalqь həm anьꞑ çitəkcese Adolf Hitler!

Jəşəsen Idel-Ural mɵstəqillege!

Jəşəsen beznen suƣьşcan legioncьlarьbьz!, — dip, kɵcle alqьşlar astьnda yzenen syzen beterde.

Kicənen axrьnda legioncь tuƣannarƣa fotorəsemnər həm Germaniə juƣarь komandalьƣь tarafьnnan çibərelgən byləklər tapşьrьldь.

L. Xəjrullin

Propagandacьlar Potsdam şəhərendə

Josъf Aqcura 1872–1935

Tormъş julъ

Josъf Aqcura Bik Idel bujъnda, Sember şəhərendə, 1872 nce jъlnъŋ 2 nce dekəbrendə tua. Atasъnnan ike jəşendə jətim qala. 7 jəşendə anasъ belən Tərkiəgə kycep kiiə həm Istanbul şəhərenen Aq Saraj digən bistəsendə ɵj alъp, şunda tora başlъj. Başlanqъc məktəpne təmam itkəc, anъ xərbi məktəpkə birələr. Jal ajlarъnda ul tuqan ilenə — Idel bujъna qajtqalъj. Xalqъnъŋ tormъşъn, əxvəlen ɵjrənə. Çiznəse Ismaqil Qaspriniskidə bulqalъj. Ataqlъ qalimnərebez Şihabettin Mərçani, Qəjum Nasъjrilar belən kyreşep, fiker alъşa. Nətiçədə Josъf Biktə millətcelek həm tərekcelek fikrerlərə ysə başlъj.

Akademiədə uqъqan caqъnda Soltan Qəpdelxəmitkə qarşъ jynəltelgən tygərəkkə kerə həm tərek milləten, tərek dəvləten qotqaru bujъnca çiŋ sъzqanъp eşkə totъna. Bu eştə qəjeplənep, qulqa alъna həm ylemgə xɵkem itelə, 45 kɵn cъlbъrqa boqavlanъp totъlqannan soŋ, Soltan tarafъnnan qafu itelə həm qɵmerlekkə Tuniskə sərgengə sərelə. Franšiəgə qaca həm Parizdaqъ „Səjasət qilemnəre“ məktəbenə uqъrqa kerə. 1903 nce jъlnъ anъ təmam itep, Russiəgə qajta. Qazanqa çirləşə həm bɵten milli xərəkətebezgə qatnaşa. „Mɵselman ittifaqъ“ firqəsen tɵzycelərdən berse bula. Dəvlət Dumasъnda Mɵselman fraksiəsendə eşli. Ul caqlarda cъqqan barlъq tatar matbuqatъnda jaqъnnan torъp jazъşa. Tərekcelek fikren tarata.

1908 nce jъlda Tərkiədə bulqan inqilaptan fajdalanъp, kire Tərkiəgə qajta. Ul „Tərek jortъ“ məçmuqəsen cъqarъrqa kerəşə. Bu məçmuqə bik tiz arada Tərkiənen ecendə genə tygel, tъşъnda da qajət tə zur dan qazana. Ul tərek jəşləren ber səjasi qiblaqa tuplavda julbaşcъlъq burъcъn ytəvce bula. Anъŋ tə'sire astъnda „Tərek ucaqlarъ“ məjdanqa kilə. Josъf Bikneŋ taratqan tərekcelek, millətcelek fikre nətiçəsendə Tərkiə bylenydən qotъlъp, Ata Tərek dəvlətenə əjlənep qala aldъ.

Mostafa Kamal Tərkiəsen tɵzydə, anъ nъqъtu, ysterydə Josъf Bik Aqcura kɵne-tɵne maqtavlъ eş alъp bardъ. Ul Istanbul universititъnda, Ənqara juqarъ məktəbendə, Tərkiə Millət Məçlesendə, tel qorъltajlarъnda, tarix, tel çəmqiətlərendə eşləde.

1935 nce jъlnъŋ mart ajъnъŋ 11endə Istanbulda jɵrək avъruъnnan ylde həm şunda meŋləgən uqucъlarъ, duslarъ, jaqъnnarъ, dəvlət eşleklelərе, generallar, xalъq firqəse vəkillərе, iərcennərе tarafъnnan zur xɵrmətlər belən kymelde.

„Josъf, tъnъc bul! Ujanqan tərek millətе tarixъna qarşъ, kiləcəgenə qarşъ vazifasъn ytəjəcək. Sineŋ idejalъŋ — berləşkən tərek dɵnjasъ tizdən ajaqqa basacaq!“.

Y. Nauruz

„Ylgənnərneŋ xəjatlarъn ɵjrəny — tormъşqa xəzerlənycelər həm tormъşta bulucъlar ɵcen ber jaxşъ sabaqtъr“.

*

„Zəqif imanlъ keşelər bɵjek eş kyrsətə belməslər“.

Josъf Bik Aqcura

„XIX ncъ qasъrda dɵnja mədəniəte tarixъnda tə'sir itkən eşlərneŋ iŋ zurъsъ — millətcelek fikereder. Millətcelek fikren, bu zur kɵcne, monarcъ ber nərsə də çiŋə almadъ. Jɵz meŋnərcə tɵzek armiələr bu fiker qarşъnda çiŋeldelər. Bygen millətcelek fikren çiŋə beləcək kɵc zolъm, qatъlъq, tup, mъltъq belən tygel, bəlki millətcelek fikreneŋ ata-anasъ bulqan irek, tigezlek fikerlərе aşa qъna bulъrqa mɵmkinder…“

Josъf Bik Aqcura

Josъf Bik Aqcuranъŋ çinazəsendə səjləngən syzlər

Ənqara xoquq fakultetъ professorъ Sadrъj Maqsudi Bik: „Josъf Aqcuranъŋ xəjatъn bernicə syz belən jomqaqlap bula: uqъdъ, uqъttъ, aŋladъ, ilgə xezmət itte həm ylde. Yzen 35 jъldan birle tanъj idem. Josъf Parizda qilem məxəlləseneŋ yzəgendə bulqan hoteldə tɵnge səqət ikelərgə qədər eşli ide. Hic ber vaqъt Josъfnъ qilem, fənne yzləştery tъşъnda, başqa berər eş belən məşqul buluъn kyrmədem. Anъŋ aŋlaqanъ bɵjek tərek xalqъnъŋ kiləcəge ide. Yzenə tigən bajlъqtan fajdalanъp, ul Tərkiədə „Tərek jortъ“ zurnalъn cъqara başladъ. Finləndiədə suqъş jъllarъnda irtədən kickə qədər tərek ilen azat ity ɵstendə eşləde. Qɵmereneŋ soŋqъ jъllarъn tərəklek fikren kinəjty, tiranajtyga baqъşladъ. Josъfnъŋ xəjatъ, bɵjeklege tərek balalarъ ɵcen ber yrnəkder“.

Ənqara xoquq fakultetъ ismennən Mostafa Bik: „Ostazъm! Janъnda iŋ acъ minutlarnъ jəşibez. Kicergən qajqъ-xəsrətebezne dɵnjadan qul seltəveŋ səbəple, əlbəttə, belməssen.

Josъf Aqcura ylmeş!

Kicə kic Ənqaraqa qajqъlъ xəbər taraldъ. Iŋ qatъ kyŋellərne də çъlatqan, jɵrəklərne avъr jaralaqan bu xəbərne işetməs ɵcen meŋlərcə uqucъlarъŋ qolaqlarъn qaplъjlar ide. Bu qajqъlъ xəbərgə ъşanmasqa alar xaqlъ ide. Cɵnki sineŋ, tavъşъŋnъ gyreŋ aşa da alar işetep toralar.

… Xərbi xezməttən alъp ylem tyşəgenə xətle jazqan kitaplarъŋ aşa bezgə millətcelekne, tərekcelekne kyŋeldən ɵjrətteŋ. Jartъ qasъr elek tərekcelek fikre bernicə keşeneŋ genə uj həm kyŋelendə tojqъ, telək, aŋ ujatqan, ara-tirə səjlənə həm jazъlъp kilengən ber nazariə (teoriə) genə ide. Sin bu nazariəne Ural, Altajlardan alъp, jəştən yk tarata başladъŋ. Jъraq illərdə, xərbi byleklərdə, Kɵnbatъş Tunista ilen ɵcen, tərekcelek ɵcen tъrъştъŋ. Nihajət, anъ Ata Tərekneŋ Tərkiəsennən bɵten tərek dɵnjasъna cəcteŋ. Sin matdi jaqtan bezdən ajrъldъŋ. Sine ber uc qara tufraqqa tapşъrabъz.

Ləkin kyŋellərebezdə məŋge jəşəjəcək Aqcura ylməde. Sin tərek berlege kyŋelendə məŋge jəşiəcəkseŋ.

Tъnъc bul! Tərek berlege sineŋ fikerlərеŋne, sineŋ kebek ber tərek ulъ bularaq məŋge jəşətəcək! Sineŋ fikreŋ, inqilapcъlъqъŋ, tərekcelegeŋ beznen arabъzda məŋge jəşəjəcək!“

Mostafa Cuqaj ulъ: „Idel bujъnnan cъqqan Josъf Bik kiŋ məqnədəge tərəklekne yzendə tuplъj belgən ber tərek ide. Ul yzeneŋ ikence jortъ Tərkiəneŋ iŋ aldъnqъ keşelərennən berse bula belde. Monъŋ belən ul Idel bujъndaqъ tɵp jortъn həm tərəklegen hic tə onъtmadъ…

… Bygen romantik bulъp kyrenə torqan tərəklek fikren, bezneŋ ul zamandaqъ jəşlek dəvere qaraşъbъzdan, Josъf Bikneŋ şəxese tulъsъnca çanlandъra ide. Ul Idel bujъnnan cъqqan, Tərkiədə bɵjek ber sima, Russiə qul astъndaqъ bɵten tərəklərneŋ bɵjek julbaşcъsъ dip tanъla ide. Jevropalъlarda bulqan kebek, bezdə də „Hər tərekneŋ ike vatanъ bar. Berencese — yzeneŋ tuqan çire, ikencese — Tərkiə“ digən məqal bar. Josъf Bik ul zamandaqъ jəş buъn ɵcen qajət tə tabiqi sanalqan bu tatlъ xialnъ şəxesendə caqъldъrucъ ber kərəşce ide…

… Josъf Bikneŋ xatirəse bezdə məŋge çanlъ xəldə qalacaqtъr. Anъŋ tərek berlege fikre məjdanъndaqъ eşcənlege taqъn da kyp keşelərne yzenə tartacaqtъr. Anъŋ teləge bulqan bu fikerneŋ tormъşqa aşuъ belən ruxъnъŋ şat buluъn teləp qalabъz“.

Qъrъmlъ Ç. Səjet Əxmət: „… Mərxym Josъf Bik xosusi tormъşъnda qilmi həm səjasi xezmətlərendə pakleknen, çitdileknen, ɵc kersezleknen iŋ bɵjek ber yrnəge ide…

… Yzeneŋ qilmi, fənni əsərlərе həm səjasi xezmətlərе belən mərxym jalqъz tik tərek dɵnjasъnda qъna tygel, xətta kɵncъqъşnъ ɵjrənyce bɵten Jevropa qalimnərenə də tanъlqan həm alar tarafъnnan təqdir itelgən bɵjek ber tərek ulъ ide… Ul jalqъz tarix, jalqъz qilem, jalqъz başqalar qarşъnda da ni qədər çitdi, ni qədər namuslъ, ni qədər pak ide!

Bik vaqъtsъz ylve belən bejek millətebez iŋ asъl, iŋ pak, iŋ imanlъ balalarъnnan bersen juqaltqanъ kebek, bəxetsez tərek illəreneŋ istiqlal kərəşe batъrlarъ da iŋ çitdi, iŋ xəqiqi, iŋ kersez ber uqъtucъ, ostaznъŋ tarixi, qilmi jardəmlərennən məxrym qaldъlar…“.

Mərxym bɵjek ostazъbъz Josъf Aqcuraqa

…Bez juqalttъq, sin bɵjek
Ostaz tərekne məŋgegə.
Bezgə jaqtъ jullar acъp
Inde kitteŋ Təŋregə.
Sineŋ ɵcen barъ tərek
Qanlъ jəşləren tygə.
Ruxъŋa izge doqalar
Cъn tərekeŋ duştъna.
Inde ostaz, sin tъnъclan,
Tufraqъŋ bulsъn çiŋel.
Jat itərbez hər eşeŋne
Rəsmeŋə qarap sineŋ.
Bezgə birgən ɵrləqъŋnъŋ
Hic juqaltmъj ber çimeŋ,
Kɵrəşerbez ɵcкə atqanъ
Sineŋ tərek ileŋ.

Ş. Kelavlъ
Şanxaj

„Idejalsъzlъq jaki idejalda tərtipsezlek ber ictimaqi tɵrkem ɵcen bik qurqъnъc həm həlak itə torqan xəlder“.

*

„Xalъqnъŋ mədəniətneŋ qoralъ ity ɵcen, anъ uqъtъrqa, ɵjrətergə kirək“.

Josъf Bik Aqcura

At belən byre

„Aqac kozla sьmaq, kolxoz atьn
Çigələr də qabьq canaqa,
Təzək çirdəgesen maqtap tormьjm,
Tauqa tybən jarьj, şəp caba".

(Mansur Qrьjmnьꞑ istəlek dəftərennən).

Kolxoz təzelgəcten Russiədə
Taqьn da citenlənde kən kyry,
Xuçalьqnь səjləp torasь juq,
Mal-tuarqa auьr bik tyzy.

Misal əcen alьjq kolxoz atьn,
Auьr jəklər səjrəp nuzada,
Ьnqьrcaqь qьrsa, qamьt basa
Adəm kebek sьqrьj, sьzlana.

Tyzər ide atlar auьr eşkə,
Əgər tujdьrsalar tamaqьn.
Pecən-solьlarnь iskə almьjm,
Onьtqannar bodaj salamьn.

Parovozlar tartmas jəklər salьp,
Kəne-təne qinap cabalar.
Ajaq atlar xəle qalmaqactьn,
Barqan vaqьt julda avalar.

Kem soꞑ tyzər ikən, aclь-tuqlь,
Çan tir tygep jəklər taşьrqa?
Tyzə almaqac kolxoz qəzabьna
Ujlaqan di ber at qacarqa.

Ul işetkən, başqa illərdəge
Atlar jaxşь qəmer itkənne.
Təmle azьq aşap, tərbiədə
Kəce çitər jəklər jərtkənne.

★

Balcьq abzarnьꞑ işege vatьq,
Atqaraucь jatьp joqlaqan.
Taꞑ aşьqьp qajta ofьq bujlap,
Culpan joldьz əle batmaqan.

Aqrьn qьna basьp, sizderməstən,
At jьraqqa totqan jullarьn.
Tyzə almaqac kolxoz qəzabьna,
Taşlap qacqan bolьn-qьrlarьn...

Tar suqmaqlar anь jəşren iltte,
Il cigeneꞑ „zastav" qьrьna.
Belməməşkə salьnьp uzьp kitte,
Qaranqalap tirə jaqьna.

Ul səjnep şatlьq tojqьsьnda,
Ireklekkə sьjmьj yrləde.
Qotьlu şatlьq xise anь qoctь,
Barьp çitər çiren sizmədə.

Alda urman — şundьj qara. qalьn,
Tənge pərdə belən uralqan.
Tьnnьq cumqan tirən joqьsьna,
Qoşlar kitkən kicke „bulbardan".

★

Arqannьqtan buьn sьzlasa da.
Tьrьştь ul, julьn bylmədə.

Cy! Qurqьnьc anьꞑ qarşьsьnda,
Kətelməstən bələ yrlədə.

Iske qapcьq asqan, tajaq qulda,
Acqa intekkən byre ocraqan.
Isənləşkən başta, ə sonnan:
— Qajdan kiləseꞑ? — diep soraqan.

Başьn tybən iep, meskenlənep,
At bolaj dip syzne başlaqan:
— Avьr tormьş jəge mine kiste,
Rəxətlektən sьqьp qacmaqan.

Kəne-təne avьr jəklər səjrəp,
Tirelərem qьrьlьp bettelər.
Bergə yskən tanьş iptəşlərem
Qəberlekkə taşlap kittelər.

„Jaxşь, — dide byre, — barsьn aꞑlьjm,
Ə byrelər nicek jəşilər?
Əllə alar da kymək tormьş təzep,
Aclь-tuqlь qьrda eşlilər?"

— Byrelərgə bezdə tormьş jaxşь,
Alar əcen çənnət başlana.
Mennəp sanda kəndə atlar ylə,
Basularqa iltep taşlana.

Ilne biləp jatqan firqə qortlar,
Jəşər əcen tьnьclьq birmilər.
Cəceꞑ belən çirne sebersəꞑ də,
Jaratmьjlar, haman tirgilər.

Kolxozqa iltep xuçam tapşьrqanda,
Jaꞑa daqa qaqtь ajaqqa.
Brigadirqa əjttem, sьnьp təşkəc,
Galtьrattь fəqət jaꞑaqqa.

„Citər", — digən byre, — beter syzeꞑ,
Min səjlimen, xəzer tьꞑlaqьz.
Aldaşa dip, əgər ьşanmasaꞑ,
Başqalardan qabat soraqьz.

Bezdə tormьş auьr — bezneꞑ əcen,
Menə qara minem təsemə.
Tandan torьp bygen julqa cьqtьm,
Aşamaqan idem kicendə.

Nərsə aşьjsьꞑ. bulmьj tabьp,
Kəcem çitmi qujan qaularqa.
Taş sarajda jəşi mal-tuarlar,
Məmkinlek juq berdə urlarqa.

Atlar əcen bezdə çənnət ikən,
Səjləp betergesez jaxşьdan.

Nərsə teli çanьꞑ — barsь əzer,
Sygyce juq, hic kem artьnnan.

Kəceꞑ çitməs jəklər səjrəmiseꞑ,
Eşləmidə azьq birələr.
Tik byrelər acqa integələr,
Atlar jaxşь kənne kyrələr.

Sez əjtkəncə inde, Russiədə,
Byrelərgə jaxşь jəşərgə.
Sin çənnət dip anda səjliseꞑ də,
Bulьr mikən tabьp aşarqa?

★

— Kyptən inde, sezgə, kyptən kirək,
Qəmerlekkə bezgə kycərgə.
Ferma mədirendəj qorsaq kierep
It-maj aşap fəqət jəşərgə.

Mallar əcen taştan sarajlar juq,
Qьrьq çirdən qapqa jasalqan.
Teləgən vaqьt sarьq cəldererseꞑ,
Qara təndə kilep qapşasaꞑ.

Urlasaꞑ da sine tirgəmilər,
„Aktь" təzep eşne xuplьjlar.
Şul sixerle „aktь" kəqəz aşa
Matur itep bezdə urlьjlar.

Zur aptьrau belən siꞑa qarьjm,
Jalьꞑ qьsqa, qojrьq ysməgən.
Əllə sattьꞑ kirək-jaraqьꞑa,
Əllə şulaj kolxoz eşləgən?

— Min jəşrep sinnən saqlasam da,
Ytker kyzlər sineꞑ kyrdelər.
Jal-qojrьqьm talap kistelər də,
„Zagotkoz"qa iltep birdelər...

Qojrьq-jalьꞑ birep qotьlu asat,
Jolqьj-jolqьj jalьꞑ talьjlar.
Sin əjt əle, şuşь turьlьqmь,
Xəjvannan da salьm daulьjlar?

★

— Bik ozьnqa kitte, bik ozьnqa,
Nindi kiꞑəş, — dide, birəsez?
Kitim mikən sezgə əjtce miꞑa,
Qalqan syzeꞑ qabat səjlərseꞑ.

Dip, qьstalьp byre atqa əjtkən,
Ə at bolaj birgən çəvabьn:
— Çiьlьp bezgə, sez, cьqьqьz,
Ə min monda eşkə qalamьn.

— Rəxmət siꞑa, — digən atqa byre,
— Kittem min də xəzer aulьqa.
Dus-işkə də qajtьp səjlim barьn,
Kyməkləşep cьqu turьnda.

Byre qajtьp aulь „Tirən jar"qa
Kyrgən-belgənnəren caqьrqan.
Tənnər bujь suqьr lampь jaqьp,
Əngəmələr jasap utьrqan.

Kiꞑəşkənnər bolar taꞑqa qədər,
Bik kyplərə bulqan kitərgə.
Qacьp-posьp saqcь kyrməgəndə,
Berəm-berəm ciktən ytərgə.

Ytkən ikən byrelər hic tə ciksez,
Kolxoz çirenə barьp çitkənnər.
Qalьn urman, biek tau citendə,
Tən tuqannь aşьqьp kətkənnər.

Bik irenep, jalqau adьm belən,
Kətep alqac tən də kyrengən.
Salam kəpəc kigən fəqir aulь
Qara pərdə belən tərengən.

Tən də bik tьn, tauьş-tьnsьz,
Hicber keşe, nikter, jərmədə.
— Əllə barsь ylep betkənme, dip
Ber-bersenə byrelər səjlədə.

Arьp talqac mesken fəqir aulь,
Şəm qabьzmьj kictən joqlaqan.
Kynel ysmi, jərək caq-caq tibə,
Hic berəy də əjdən cьqmaqan.

Utlar alьp əjdə utьrьrqa,
Kerosinnar bulmьj jynətep.
Xəsrətlərne berdəm urtaqlarqa,
Təməke juq, bulmьj kəjrətep.

Kyrşe aulьqa — ferma mal-tuarlь,
Ac byrelər barьp tuldьlar.
„Kolxoz malь, imeş, isəpsez" dip
Taꞑ atqancь unnь budьlar.

★

Jьllar ytkən tirən xis ecendə,
Ləkin jьllar kire qajtmaqan.
Qarlar javьp çirgə, taqьn erep,
Tuqajlarnь gəllər qaplaqan.

Jərək sьjmьj şatlьq qocaqьna,
Haman şaşa, haman yrelə.
Jauqan qarlar erep, cəckə yskəc,
Qacqan at ta bezneꞑ kyrenə.

Ocratsaꞑ da xəzer tanьmaslьq,
Qьrьn salqan tybə cəcleren.
Vaqtь belən eşləp, jaxşь aşap,
Cyrkə sanьj beten eşleren.

Şul nəqlət kolxoz tormьşьna,
Meꞑ təybələr itkən qajtmasqa.
Tişek tire jabьnьp, çan tir tygep,
Acqa susap jəklər tartmasqa.

Yz tamaqь tujьp. simergəctə,
„Çirənbikə" təşkən isenə.
Yz qьrьna caqьrьp, səjenə-səjenə,
Telegrammь suqqan teşendə.

Buş vaqьtta, jalqьz kynel acьp,
Su kerergə kylgə kilgəndə;
Şul duslarьn ujlap çьrlьj ikən,
Əzelep saqьnьp jərək kəjgəndə:

„Ix, duslarьm, minem bəxetsezlər,
Ireklərə məngə ciklənqən.
Eş kiemnər tuza, tamaqь ac,
Meꞑ jozaqtan azьq biklənqən".

Dip, ul haman jərəge sьqraulь
Çьrqa quşьp əjtkən, tyzməgən.
Yz qəmeren matur kicersə də,
Iptəş, qərdəşləren zəlləgən.

★

Ocraşqanar taqьn at həm byre,
Tanьşmьjca başta torqannar.
Ozaq vaqьt səjləşep ytkəc kenə,
Səjeneşep qulnь suzqannar.

Qajtqan ikən byre qabat kire,
Qalqan iptəşləren çinarqa.
Firqə belən beryk julnь totqac
Simez sarьq sujьp sьjlarqa.

Ə at mesken qurqьp, şul kolxozdaꞑ,
Tuqan ilenə kire qajtmaqan.
Ocratьrlar aulь quştannarь,
Qamap qujar digən qajtudan.

Bu at qacьp qotьlu kolxozьnnan,
Beten xəjvannarqa işetelgən.
Citkə cьqьp qəmer kicerergə,
Tauьqlarda imeş çilpengən.

QƏZIM MOQAMAJ

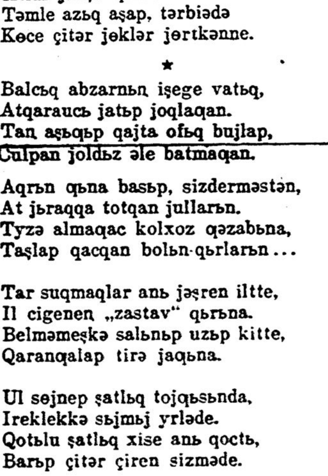

German qəçkərlərə qarşь suqьşta

Tuqan il

. . . .
. . . .
Matur bulsa da torqan çir,
Saqьndьra tuqan il

(Xalьq çьrь).

Qəçəp xalьq bu cit il keşelərе. Alaj-bolaj berər nərsə turьnda səjləşep kitdisən: „Qajda jaxşь. andamь, mondamь?!..." dip soraştьra başlьjlar. Əjtersenlə alarnьꞑ illəre genə il. ə sineꞑ ileꞑ şajtan baqcasь!... Şundьj „vaq-təjək" soravlar belən başьmnь əjlənderə başladьlarmь, yzem də belmim, bizgək totqan keşe kebek qaltьrana, səjlise syzemne də səjli almьj, jərəgem sьqrana, kykrəgemə sьja almьj başlьjm.

Sьqranmaslьq ta tygel bit! Kənnər bujь şul tuqan il, xalqьꞑ turьnda ujlap, tənnər bujь şular belən sataşьp, kyrgən teşlərenne jaxşьqa jurap jər də, kilep: „qajda jaxşь?" dip sorap jərsennər, imeş. Bilgele, tuqan il — tuqan il inde ul. Tuqan il jaxşь! Anьꞑ ikmək undьrьşlь qьrlarьn, matur bolьnnarьn, cьltьrap aqa torqan kemeştəj çişmələren, beten nərsəgə baj tavlarьn, bala-caqa. ata-ana həm qьzlarьn nicek itep ontьrqa məmkin soꞑ?!

Qajber keşelər kebek, kyzləren də jommьjca jalqannarqa, deres syzne buş syz itep kyrsətergə min ber nicek tə buldьra almьjm. „Deres syz, atqan uq!" digəndəj, kyrer kyz qəmerlek syz bit ul! Jamannap bulmьj; monda matur da, kyneli də. Xalqь da şat. Bezdəge kebek ac həm jalanqac jərmilər. Çanьꞑ nərsə teli, şunь tabarqa məmkin. Şulaj da. tuqan il barsьnnan da matur həm kyneli tojьla.

Barь tik. xalqьmnьꞑ javьz palaclar qulь astьnda izelep, sarqaja baruь, ireksez jəşəve genə çanьm borcьj. Tizerək ocьp qajtasь, millionnaqan xalьqlarnьꞑ qəmere belən ujnauьcь palaclarnьꞑ başlarьn kisəse. Russiə xalьqlar tərməsennən tuqannarьmnь qotqarasь, timer boqavlarnь tar-mar kiterəse kilə.

Əjje, ul kənnərgə kyp qalmadь. Ozaqlamьj bezneꞑ kənnər də cəcək atacaq!

L. Xəjrullin

Staxanofcьlьq xərəkəte — eşcelərneŋ jauьz doşmanь

SSSR da eşcelərneŋ xoquqsьz bulьь Sovet xəkymətenə quna eş tərtipləren kertergə jul actь. Bigrəktə Sovet berlegendə taralqan andьj eş tərtiplərenen berse — kənlek eş. Monь bol'şeviklar eşləp cьqarunь kytəryce itep kyrsətergə tьrьştьlar. Nətiçədə, ul eşcelər əcen rəximsez rəveştə talaucь, alarnьŋ iŋ jauьz doşmanь bulьp qaldь. Xəkymət həm firqə ojьşmalarьnьŋ kyrsətyencə, eşcelərneŋ eş xaqьn bəjələyne məəssəsə başlьqlarь ytəp eşcelər isə xəkymətkə qollarca bujsьnucь bulьp kildelər. Eş xaqьn kytəry jaki təşery tik firqə başlьqlarьnьŋ teləge belən bulьp, eşcelərneŋ bu məs'ələdə qatnaşularь kyləgə genə.

Monnan inde eşcelərgə qarata tərle xəjlələr həm aldaular kilep cьqa, şulardan bigrək urьn alqanь — staxanofcьlьq xərəkəte. Sovet xəkymətə, nindi genə jullar belən bulsa da, eşləp cьqarunь kytərergə teləp, tьştan jaŋa kyrengən, ectən iske həm moŋa qədər səjasi jaqtan artta qalqan qajber kapitalistik illərdə qullanьlqan iŋ nacar, keşe kecennən fajdalanunь aldь. Eştə bu urtaca eşləy normalarьna nigezlənmi, kiresencə, bik sirək bula torqan jaki qodaqilьq belən genə tabьla torqan rekordlь normalarqa nigezlənde. Başta bol'şeviklar, mondьj eş jullarьnьŋ keşe kecennən fajdalanucьlar xolqьn kyrsətergə teləp, bik kyp qara həm başqa tərle bujaular ərəm ittelər. Soŋьnnan alar bu eş julьn iŋ kirəkle tabьp, eşcelər əcen aььr qəzaplь jək jasadьlar.

Şaxta firqə ojьşmasьnьŋ jəkləməse bujьnca S. Irmino şaxtasьnьŋ kymer cabucьsь A. Staxanof yz almaşьnda kymer cьqaruda juqarь eş normasьn birə. Cənki ul moŋa cittən jardəm belən, tieşle eş şartlarь aşa qьna ireşə. Bu xaqta Sovet mətbuqatь həm radiolarь bik ozaq şauladь, soŋьnnan kyp kenə eşləp cьqaru əlkələrendə moŋa iərycelər kilep cьqtь: Busьgin, Krivonos h. b.

Kybəencə iqlan itelgən staxanofcьlar artьnnan quu əcen qaqidə bularaq jaŋa eş rekordlarь aldan xəzerlənde. Alarqa xəkymət kyp kenə aqcalar tygə, rəsemnəren gəzitə bitlərendə caqьldьra. Bolar barsь da xalьqnьŋ kyzen bujau, alarnь ьsandьrьrqa kecənye ide.

Staxanofcьlar xərəkəte tieşencə taralьp əlgergəc, bol'şeviklarnьŋ moŋa qədər birgən vəqdələre bozьla. Eşcelər taləbe belən digən bulьp, eşləy normalarьn taqьn da juqarь kytərələr. Ul xəzer qadəttən tьş fizik həm diqqət kəce sorьj torqan aьr qəzaplь eşkə əjlənə. Şuŋa kyrə staxanofcьlьq xərəkətenen başlap çibəryceləre də berence rekord sannarьn ozaq tota almьjlar.

Qьsqasь, bol'şeviklar tarafьnnan jasalma rəveştə genə qabartьlqan şuşь staxanofcьlьq xərəkəte — barlьq eşcelər əcen aьr qəzap. Ul bol'şeviklarnьŋ jalqannarqa terengən, eşcelərgə qarşь həçyme. Ul — eşcelərneŋ tormьşьn çimeryce, alar tormьşьn bəlgenlekkə iltyce qara eş julь.

Moŋь milli muzьjka tuqan ilne iskə təşerə, xalqьbьz azatlьqь əcen bezne kərəşkə ruxlandra . . .

Nauruz — tərek xalьqlarьnьŋ jazqь bəjrəme

Qibla jaqьnnan rəxət çьlь çillər isə. Alar qьşьn javqan qarlarnь „suzьlьp jatьr“ aşilar. Aşilar da, qarlar suqa əjlənep gərlilər, şavlьjlar, jьraq-jьraq aqьp kitələr. Kənnər ajaz, kyk haman-haman acьq zəngər təskə kerə bara. Acьlqan tav bitlərе jəşərə: alarnь jəş bytəkə qaplьj. Qar astь cəcəklərе, ombrzajalar çirne maturlap bizilər.

Dala jəşərə. Kəzen kitkən qoşlar kire qajtalar. Ənə saban turqajь əzelep-əzelep jaznь maqtьj. Ul zəngər kykkə menə də çirne, çir tormьşьn ozaq maqtap sajrьj. Ber ul qьna tygel, başqa bik kyp qoşlar da jazqa, jaznьŋ iskitkec maturlьqьna bulqan saf qişьqlarьn yzlərenen moŋlь avazlarь belən bezgə javdьralar. Ajlь tьn jazqь tənnərdə sanduqac nicek əzep-əzep sajrьj. Ul da qaşiq, ciksez maturlьqqa, jazqь gyzəllekkə qaşiq!

Qaja qarama jaz. Qaja qarama maturlьq həm bu jazqь maturlьq tudьrqan kersez, saf məxəbbət!

Xalьq inde əllə qajcan çəjləvgə cьqьr kitte. Ul yzeneŋ əjer-əjer kətylərе belən ələdən əle jaxşь ylənle, təmle sulь çirlərgə kycep tora. Inde qьmьz da əlgerde. Kynel acular, şavşular, kerəş-cabьşlar jaŋadan dalaqa, anьŋ sadə tormьşь xalqьna qajttь. Bəten çir-kyk həm anьŋ belən bergə dalalarьnьŋ irkə kykrəgendə jəşəvce bəten xalьq jaznьŋ maturlьqь aldьnda olьlap baş iə.

Bu — jaz. Ul jьldan jьl qabatlanьp tora. Jaz ber qajcan da betməs. Jaz — məŋgelek. Bəten qəmeren dala qocaqьnda ytkəryce xalьq bu jaz kənen, jaz şatlьqьn yzencə məŋgeləştergən: kən belən tənneŋ jazqь tigezləngən kənen — 22 nce martnь bəjrəm itə torqan bulьp qalqan. Bu — bььnnardan bььnnarqa, qasьrlardan qasьrlarqa kycep, juqalunь belməvce məŋgelek kəckə iə bulqan bəjrəmgə — Nauruz bəjrəmenə əjləngən.

22 nce mart — bəten tərek-tatar xalqьnьŋ jazqь ciksez şatlьq kəne — Nauruz bəjrəme!

Ylməs

Stalin ьrьldьj . . .

AQŞ da Sovetlarqa qarşь propaganda soŋqь vaqьtlarda sizelerlek rəveştə kecəjde. Amerika xalqь Ruzvelt səjasəte belən qənaqət tygel həm anьŋ məxəbbəte haman-haman kybrək rəveştə senatorlardan Nejja, Vejeler, atəqlь ocucь Carl'z Lindbergler jaqьna avьşa. Bolar Kycər dəvlətlərе belən xəzer yk solьx kileşye təzərgə endəv alьp baralar. Bu tərkemgə Xerst mətbuqatь da jardəm itə. Stalinqa bu eşlər şul qədərle oşamьjlar ki, ul ьrьldap çavap birergə də aşьqtь. Şuşь kənnərdə Sovet mətbuqatьnda „Gazit gangstere Xerst“ isemle Zaslavski fel'jetonь basьlqan. Ləkin Amerika xalqьna bu sygeny çitəcəkmeni?

Qьsqa xəbərlər

● Tokioqa məstəqil Filippin xəkymətenen berence ilcese bularaq Jorge Vargas ocqьcqa utьrьp kilde.

● 1940 ncь jьlda Nju-Jorkta 7 439 000 keşe jəşəgən bulsa, 1942 nce jьlda 6 952 000 gə qala.

● Jəhydlər, 8 nce nojabrne, jəqni Amerika qəskərenen Tөnjaq Afrikaqa təşkən kənen — jəhydlərnen milli bəjrəme dip, iqlan itərgə təqdim itələr.

● Anglianen beldery bjurosьnьŋ xəbər ityenə qaraqanda, German ocqьclarьnьŋ Londonqa soŋqь həçymnərе vaqtьnda, Britan tank korpusьnьŋ elekke tyrəse həm Məskəydəge xərbi komissiə çitəkcese general-Lejtenant **Ziffar le Ken-Martell ylgən.**

Buş vaqьtta

Joldьzlar

Ajaz həm ajsьz təndə (bigrəktə qьşqь təndə) qadi kyz belən 3000 joldьz kyrergə məmkin. 2,5 metr kiŋlektəge teleskop belən ike milliardtan artьq, jəqni çir jəzendəge keşe sanь qədər joldьz kyrenə. Bəten kykne aq tasma rəveşendə urap alucь qoş julьnda 30 000 millionnan artьq joldьz barlьqь qalimlərgə məqlum. Qoş julьndaqь joldьzlar ber safqa çьlьqan bulularь belən, ber qomumi boçra rəveşendəge urьnda tezelgənnər. Qoş julь joldьzlarь bezneŋ çir janьnda aj jərgən kebek, yzlərenə maxsus daimi irələr bujьnca xərəkəttə toralar. Bezneŋ qojaş şuşь 30 milliard joldьznьŋ fəqət bere genə. Qoş julьnnan tьş şundьj ьq ajrьm boçralarqa tezelgən joldьz terkemlərе qalimlərgə xəzer ike millionqa jaqьn sanda məqlum. Teleskop ni qədər kəclerək bulsa, şul qədər kyberək joldьzlar kyrenə, çihan şul qədər tirənərək belenə. Teleskop janьnda qaçəpkə qalqan keşeneŋ kyz aldьna milliardlaqan joldьzlar kilələr. Bu joldьzlarnьŋ hər bere, bezneŋ qojaş kebek, ajrьm qaləmneŋ yzəge həm alarnьŋ kybese bezneŋ qojaşqa qaraqanda kyp mərtəbə zurьraq.

Qəçəp xatьn

Zur quətle elektrik togь suqsa, keşe şul uq vaqьt zur qəzap cigep ylə. Bu tabiqi qanunnan hic kemneŋ qotьla alqanь juq ide. Kyptən tygel Dejtrojt şəhərendə moŋa qədər kyrelməgən ber vaqiqə bulqan.

25 jəşlek ber eşce xatьn jalqьş zur quətle elektrik timer cьbьqьna qaqьlqan. Ləkin tənne az qьna cemetydən başqa hic ber tə'sir bulmьj, xatьn esen dəvam itə. Zavod tabibь bu xəlne işetep, bik qaçəplənqən. Çentekləp tiksergəc, ber nətiçədə qalmaqanьn belgənnən soŋ, bu xatьnnьŋ təne arqьlь janadan, sьnav əcen, 2500 voltlь elektrik togь ytkərgən. Ul quətəge tok keşene kyz acьp jomqancь yterə, ə bu xatьnqa hic ber zarar bulmaqan.

Bu vaqiqə qalimnərgə işetelep, alarnь da bik qьzьqsьndьrqan. Qalimnər komissiəse bu xatьnnь maxsus tikşery aşa ytkərep, anьŋ qəçəp rəveştə, hic ber zararsьz, elektrik togьna cьdaqanьn raslaqan.

Keşeleknen ysye

1800 nce jəlda bəten çir şarьnda 873 million keşe jəşəgən, ə 1940 ncь jьlda anьŋ sanь 2216 millionqa çitte. Dimək, 140 jьlda keşelekneŋ sanь 2,5 mərtəbə yskən. Iŋ zur kyləmdə yskən məmləkət — Amerika. Andaqь xalьqnьŋ sanь 25 millionnan 276 millionqa qədər, jəqni 11 mərtəbə artqan. Jevropa xalqьnьŋ sanь əc, ə başqa illərdə jəşəvcelərneŋ sanь fəqət ike mərtəbə yskən.

Xuça Nasertin

Dus-işlərenen kiŋəşe belən, Xuça ber vaqьtnь jəmsez tol xatьnqa əjlənə. Kic qьrьn alar ikəye məcetkə barqanda, xatьnь Xuçadan: „Sineŋ tuqannarьnnan qajsьsьna min berence bulьp kyrenim ikən?“ dip sorьj. Xuça aŋa qaramьjca: „Teləsəŋ kemgə kyren, ləkin Alla xaqь əcen minem kyzgə kyrenə kyrmə“ dip çəvap birə.

★

Arbasьna jartь qapcьq bodaj salьp Xuça tegerməngə kilə. Bəjrəm aldь bulu səbəple, tegermən əjlənəse aşlьq təjəlgən arbalar belən tulь bula. Xuça kyp ujlap tormьj: ber arbadan ikence arbaqa kycep, başqa keşe qapcьqlarьnnan yzeneŋ qapcьqьna bodaj tutьra başlьj. Xuçanьŋ bu eşenə qəçəplənep qarap torqan tegermənce: „Xuça! Ni əcen sin keşe bodajьn urlьjsьŋ?“ dip sorьj. Xuçanьŋ bu soranqa ber də ise kitmi, ul: „Min jarьm aqьllь keşe. Şuŋa kyrə də eşləgən eşem əcen çəvap birə almьjm“ digən çəvabь belən, tegerməncene taqь da qəçəpkə qaldьra. Tegermənceneŋ: „Ni əcen soŋ alaj bulqac, sin yz qapcьqьŋnan başqa keşe qapcьqьna buşatmьjsьŋ?“ digən ikence sorauьna: — „Min əle jarьm aqьllь qьna. Əgərdə bodajnь yz qapcьqьmnan başqa keşe qapcьqьna buşatsam, bətenləj aqьldan şaşqan bulьr idem“ dip çəvap qajtara.

Syz jarьşь (krossvort Nr. 12)

Gorizontal' bujьnca:

1. Jьraqlьqnь aŋlatucь syz. 3. Əlkən ir tuqan (əcence xərfennən başqa). 5. Ypkələv xise. 7. Planeta iseme. 9. Tamqa, bilge. 10. Sura jьlqasь jarьnda utьrqan şəhər iseme (əcence xərfennən başqa). 11. Çir şarьnьŋ əleşe anardan tora. 12. Jort xəjvanь. 14. Germanca — həm. 16. Təvlekneŋ ber əleşe. 17. Germanca — qolaq.

Vertikal' bujьnca:

1. Tus. 2. Kyp tygel. 3. Çir ylcəv dərəçəse. 4. Jьlnьŋ ber vaqtь. 5. Qimmətle metal. 8. Suqьş. 9. Zurlьqnь aŋlatu syze. 11. Hər balanьŋ berence rizьqь. 13. Kiŋlekne aŋlatu syze. 14. San. 15. Nota.

Çavaplь redaktor leg. Qiam Qalief.
Tatarische Zeitung „Idel-Ural“.
Berlin W 7, Dorotheenstraße 64
Druck: Deutscher Verlag, Berlin.

Атăл-Урал

№ 3 | „Idel-Ural“ хаçатăн чăвашла хушăмĕ | 26. Март 1944

Сывă пултăр Атăл-Урал халăхĕсен пĕрлелĕхĕ!

Мĕншĕн эпир тутарсемпе пĕрле кĕрешетпĕр?

Çĕр çинчи мĕн-пур пурнăç кĕрешӳрен тăрать: пĕр клеткăлă вак чĕрчунсем-и, ӳсентăрансем-и, тискеркайăксем-и — пурте вĕсем такампа кĕрешеççĕ. Вăл кĕрешӳ сывлăшра та, çĕр çинче те, шывра та, çавăн пекех тинĕссемпе океансен тĕттĕм тарăнлăхĕсенче те пырать; вăл кĕрешĕвĕн ячĕ — пурăнăçшăн кĕрешни.

Çав кĕрешĕвех халăхсем хушшинче те пырать. Кирек мĕнле халăх та хăйĕн пурăнăçĕнче лайăхрах вырăн илме тата хăйĕн пурăнăçне малалла чăсса аталанма, кӳренӳсĕр тивĕçлĕх илме тăрăшать. Кунпа пĕрле тата пуриншĕн те пĕр чăнлăх пур: пурте ырра йуратаççĕ, усала кураймаççĕ; усала ырăлăхран уйăрса илле, этем йăланах çав усала хирĕç кĕрешет.

Пирĕн вăхăтра çĕр синче пĕрлелĕх усалĕ интернационаллă иудă-большевиклăхпа капиталлăхла плутократи пулса тăрать. Мĕнле йӳççе те хирĕçле эмель пур, тенĕ пек, çав усала хирĕçле вай — тĕрĕс, чыслă тата вăйлă нацилле идейă пур.

Çавăнпа халь, пĕтĕм тĕнче синче интернационалла хăрушлăх карăнсан, вăйсăрланнă, сапаланнă вак халăксем, национал-социаллăх йалавĕ айне тăрса, Адольф Гитлĕр йертсе пыракан нимĕç халăхĕпе пĕрле интернационаллакан большевиклăха хирĕç кĕрешсе, хăйсен ĕмĕрсен тăршшĕпе тытса килнĕ нацилле ирĕк илес ĕмĕтне тытса пыраççĕ.

Хальхи вăхăтра питĕ нумай уйрăм нацилле легионсем шутланса тăраççĕ тата вĕсен ĕречĕсем пĕрмайăх хушăнса пыраççĕ. Вĕсен хушшинче «Idel-Ural» легионĕ те паллă вырăн йышăнать. Унта турар-легионсăсемпе пĕрле Атăл-Урал тăрăхĕсенчи ытти халăхсен сыннисем те пур.

Тĕлĕнмелле мар, хăйсен халăхĕн пуласлăхĕшĕн большевиклăха хирĕç пыракан кĕрешӳ сулĕ сине тăнă чăваш-легионсăсем пурте тенĕ пекех çав легионта тăраççĕ. Вĕт Атăл-Урал, тутарсен сĕршывĕ пулса, çав вăхăтрах чăвашсеншĕн те тăван сĕршыв пулса тăрать, мĕншĕн тесен, вĕсем, авалран пĕр асаттесемлĕ тата пĕр интерелĕ пулнăскерсем, халĕ те пĕрлелĕ вырнаçупа пурнаççĕ. Çавăнпа та вĕсен пĕрле пулса кĕрешме те никĕс пур. Историре пĕрре çех мар чăвашсене алла хĕçпăшал тытса тутарсемпе пĕрле хăйсен пурăнăç ирĕкĕсене хӳтĕлеме тӳрĕ килнĕ тата чăваш халăхĕн раскалĕ йăланах тутар халăхĕн раскалĕпе пĕрле çыхăннă пулнă.

Халĕ, пĕтĕм Европă халăхĕ пĕр тăшмана — иудă-большевиклăха хирĕç хаяр çапăçу пуçласан, чăвашсем хăйсен çапăçу йулташĕсене тутарсенче тупрĕç. Кунта ним ăнланманлăх та çук: ку пĕр йун инстинкчĕпе, аваллăх йĕрĕпе пырать. Эпир тутарсемпе пĕрле пирĕн пĕрлелĕх интересĕсемшĕн, пĕр сĕршывшăн, пĕр тивĕçлĕхшĕн, хисепшĕн тата чысшăн çапăçатпăр. Эпир хамăрăн асаттесене манма шутгамастпăр, эпир, сапланса кайса, большевикла интернационалăн чăпар кĕтĕвĕнче сухалас теместпĕр.

Чăвашсемпе тутарсем — сывăх йунлă тăвансем, çавăнпа çак курайман большевиклăхпа çапăснă сĕрте те вĕсем пĕрле тăраççĕ.

Сĕршывăн çан-çапачĕ: чăваш йĕкĕтĕ шахмăт фигурĕ савăрать.

Легионçăсене нимĕç патшалăхĕ сыхлат

Пирĕн нумай юлташăмăрсем сĕршывăмăрăн ирĕклĕхĕшĕн çапăçу хирĕнче кĕрешеççĕ. Тĕп тăшманăмăра хирĕç кĕрешмешкĕн пире нимĕç çарĕ кирлĕ тĕрлĕ япаласем парĕ; нимĕç салтакĕсемпе пĕр ĕретре тăрса эпир вăл çапăçăвăн вĕçне кĕтсе илĕпĕр.

Пур çапăçу та сийен-сурансем тăвать. Эпир хамăрăн умăмăра сĕршывăмăра Мускав аллинчен кăларас тĕллев лартрăмăр. Çак пысăк тĕллев пиртен пирĕн мĕн-пур вăйăмăра пухма тата çухатусем курма та ыйтать. Пиртен нумайĕшĕ, яланхи пек, хăйсене хăйсем çак ыйтăва параççĕ: пиртен пĕрер юлташăмăр чирлес йе суранланас пулсан, унпа мĕн тумалла? Йе тата амансан унăн укçа-тенкĕ ситменлĕхĕ пулсан мĕн тумалла?

Куй пек самантсенче пире национал-социализм йĕрки пулăшу памасан тата пирĕн синчен тăрăшнине кăтартмасан, ку япала национал-социализм никĕсне хирĕслени пулĕччĕ. **Большевизма хирĕç çапăçура чирленĕ йе аманса сусăрланнă нимĕç салтакĕн тĕрлĕ пулăшу илме тата халăхран хӳтлĕх илме хакĕ пулсан, эпир те вĕсенпе пĕрех пулăшу илĕпĕр, тĕрлĕрен пулăшусем курăпăр, пур меслетсемпе те сыхланăпăр.**

Нимĕç çарĕн тĕп комантăванийĕ аманнă, сусăрланнă легионсăсене пулăшу пама, вĕсеншĕн тăрăшма тата легионсăсен семйине пенси пару тĕлĕпе сĕнĕ прикас кăларчĕ. Унăн хăш-пĕр сыпăкĕсене эпир малалла кăтартатпăр:

Аманнă, çавăн пекех чирленĕ кашни легионсах нимĕç салтакне кăтартакан тивĕçлĕхре тата тӳлевсĕр сывалать. Çапла вара, кашни суранланнă йе чирленĕ легионçă тухтăр кăтартнă тăрăх лазаретсенче тӳрленет тата вăл пĕтĕмпех сывалса тата тасалса ситиччен тĕрлĕрен кану çурчĕсенче, санаторисенче пурăнса ирттерме кану тивĕçлĕхне илет.

Легионçă легионта слушпăра тăнă вăхăтра хăйĕн ĕçе йурăхлăхне сухатса йе суранлану пирки çĕмĕрĕлсе юлсан — унăн пенçи илме хакĕ пур. Пенçийĕн анлăшĕ суранлану мĕнлинчен, легионçăн çарчинĕнчен тата унăн çемйи халĕнчен пăхса, нимĕç салтакĕсем илнĕ виçере пулать. Вĕсем темиçе пайа пайланççĕ.

Эхер легионçă слушпăра вилсен, унăн çемйи, тăлăх арăмĕ тата ытти тăлăх юлнисем унăн пенçине илме тивĕç. Тăлăх юлнă арăм иккĕмĕш упăшкана качча кайиччен (паллах — кăмăлĕ пулсан) йе тăлăх ачисем 14 çула ситиччен пенçи илеççĕ.

Çак йĕркесемпе пур легионăн тата батальонăн штабĕнче лайах паллаштарма кирлĕ. Çаксене пăхса — эпир хамăрăн пуласлăхăмăра, хамăрăн арăмпа ачасен пуласлăхĕшĕн хуйхăрмасăр тата кулянмасăр çăпăсма пултаратпăр. Эхер Турă сырнипе ку çапăçура чӳк (жертва) пулма тӳрĕ кислен те вăл умăмăра хунă пысăк тĕллевшĕн, халăхăмăрăн тата ум ăрусен ирĕклĕхĕшĕн сыпăкран-сыпăка кĕрешсе пынă атте-асаттесен кивĕ ĕçĕсемпе вĕсен сулĕсенче чыс тăватпăр. Ку çапăсура чӳк панă тата йывăрлăхсем курнă сынсем пирĕн сĕршывăп мухтавлă сыннисем пулĕç, пирĕн халăхăмăр ăна пур вăхăтра та пулăшу парĕ. Пĕр-пĕр телейсĕр пулса юлнă Германия йулташăмăр пĕр вăхăтра та манăса тухмасса, ăна яланах сителĕклĕ пулăшу кăтартасса шанса тăратпăр.

Хĕлĕн йулашки тăманĕсем хĕвелтухăçĕнче. Ӳкерчĕкре: нимĕçсен фронт хыçĕнчи сыхлав ушкăнĕсенчен пĕри тăман витĕр йунашар вырнаçнă çар пайне пулăшмаваскать.

Совет влаçĕ айĕнче: чĕлхе

Пачн райĕставком тулли йĕх халăх. Унта йалканат претседателĕсен эрнере пĕрре пулса иртекен пухăвĕ. Райĕстăвком претсетаттĕлĕ алли-урипе тапăртатса токлат тăвать. Каламăн сăмах та хăвармарĕ. Йуртсан-йуртсан утмалла, тессĕ. Çавăн пекех претсетаттĕлĕн чĕлхи чăвашла сăмахсене вырăнăн-вырăнăн вырăсла та мар, чăвашла та мар лапланттара-лаплаттара хурать. Хăшпĕр сăмахне халăх ăнланса та йулаймасть. Лĕш çаплах саптарать.

— Вăт, пирĕн, товаришчи, во что пы то ня стало, чăваш чĕлхине реалисацилес пулать тăрăшмалла. Пес этово, пирĕн чăваш халăхĕ никохта та малалла каймасть. Тлйа этово сире пурне те присынайу поротсă всех. И пайанхи сопранине прелакайу прийатъ относительнă савăншăн постановлени йышăнма.

— Йышăнас, йышăнас!

— Поэттому, сначчăт, ырантан пуçласа все отношени путем писать чăвашла.

Тĕрлĕ ĕçсем тăрăх тĕрлĕ постановленисем йышăнчĕç. Халь ĕнтĕ чăвашла сыратпăр малашне, терĕç те, тухса утрĕç килсене.

Вис-тăват кун иртрĕ. Претсетаттĕл шăрэтать сес хальхи чăваш чĕлхине:

— Пур селйалкаващсоветсене те всем. На основании чăвашĕстăвкомран хут килнĕ тăрăх эттим отношени сире пурне претлакать тăпатăп семенашăн нуштатсă тăвакан краштăнсен именной спискисене претставит тума с указанием к нему мисĕ пăт, каккуй семена нушнă, потом мĕнле тырă кирлĕ Пес эттово семена валесме невосможнă. Это вы хăвăр та пĕлетĕр. Скорей претставит тума тăрăшăр.

Претсетаттĕл РИК-а Пасаров.

Потошттите, товаришчи, немношкă манса оставил. Вы тоше хăвăр та списокне чăвашла писать тăвăр. Претставить тăвăр с пареньшим

Пасаров.

Та, кроме пусне сирĕн яла патайăт не польше 100 пăтран кая мар. Потвотăсене те прикотовăть туса хурăр.

Пасаров.

Реалисаци тенине, тирпейлĕх режимĕ пекех, икĕ майлă та ăпланма пулать. Пĕр йĕнчен — пĕтерсе хурас: тепĕр йенчен — ...сак Пасарăв йулташ та иккĕшне те пĕрлех сырать. Сивĕч, маттур! Пур претсетаттĕлсем те сакăн пек ĕслеме тытăнсан, чăваш чĕлхи таксанах вырăна кĕрсе лармалла. Вырăнтан нихсан та тухас çук та сав. Анчах хăшĕ-пĕрисем вырăнтан кăларса пурнăса кĕртесшĕн тăрăшассĕ.

(С. Шăпчăкăн «Нулăш кустăрми»-нчен)

Йурă-сăвăсен кĕтесси

АННЕНЕ

Астăватăп, анне, астăватăп
Пĕчĕкрен эп епле ӳснине.
Урара ман пулман нихсан ата,
Кĕвĕссе пăхтарман хĕрсене.

Иртнисем кус умне, ак, тухассĕ:
Высă, сĕтĕк, сарран чупнисем...
Кусусем шывланулллăн пăхатьчĕс,
Эс калаттăн: «Сын пулччĕ, ӳссем».

Тултартăм сирĕме — вăхăт ситрĕ
Ывăлна салтака ăсатма.
Хуйхăпа шанчăкна каллех витрĕн,
Телей сунтăн киле таврăнма.

Пĕр эрне куссульпе питнĕ сурăн,
Пĕр эрне эс пĕлмерĕн ыйха.
Кайнă чух сăкăнса йĕрсе йултăн,
Систермерĕ чĕрӳ лайăха.

Унтанпа кĕс тулать пилĕк сул ак —
Эп сапа, эс мана курманни.
Висĕ сул кушăра хыпар татăк;
Тек шутлатăп: «Мĕнле-ши анне».

Тахçантан, тен, шутлан — ывăл вилнĕ,
Чиркӳре суттаран пуль сурта,
Тен куран тĕлĕкре мана килнĕн
Хам çуралнă тăван кил-сурта.

Астăватăп, анне, астăватăп
Пĕчĕкрен эп епле ӳснине.
Тен халь эсĕ асаплă та ватă,
Тен тăпра хупăрлать сан сине.

И. Шывçи

КИЛ

Турат синче йурлать сар кайăк:
«Тĕнче илемлĕ те аван».
Анчах, хăçан киле эп кайăп? —
Çак шухăш сех мана савать.

Анне! Пĕччен килте ларатăн.
Тулта шавлать, кĕрлет хĕлле.
«Хăçан, кала, таврăнайатăн,
Телейлĕ ывăлăм, киле?»

Генади С.

Чăвашла хушăмшăн ответлă А. Асамат.

Tschuwaschische Beilage
der Tatarischen Zeitung „Idel-Ural“
Berlin W 7, Dorotheenstraße 64

Druck: Deutscher Verlag, Berlin